

Рысбаев С.К.

**КЫРГЫЗДЫН ЭЛДИК ЖОМОКТОРУНДАГЫ ЖАНА НАКЫЛ
КЕПТЕРИНДЕГИ УРПАКТАРДЫН УКУКТУК ЖАНА ДЕМОКРАТИЯЛЫК
ТҮШҮНҮКТӨРҮН КАЛЫПТАНДЫРУУ ИДЕЯЛАРЫ – ЭНЕ ТИЛИ
САБАКТАРЫНДА**

Рысбаев С.К.

**ФОРМИРОВАНИЕ ИДЕИ ПРАВОВЫХ И ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ
ПОНЯТИЙ НА ЗАНЯТИЯХ РОДНОГО ЯЗЫКА ЧЕРЕЗ КЫРГЫЗСКИЕ
НАРОДНЫЕ СКАЗКИ И ПОГОВОРКИ**

S.K. Rysbaev

**THE FORMATION OF THE DEMOCRATIC AND IDEAS
THE LESSONS IN THE KYRGYZ LANGUAGE CONCEPTS USING NATIVE
SAYINGS AND FOLK TALES**

С.Рысбаевдин «Кыргыз элдик жомокторунун, накыл кептеринин урпактардын укуктук-демократиялык түшүнүктөрүн калыптандыруу идеялары» макаласында элдик жомоктор менен накыл кептердин үлгүсүндө балдардын укуктук-демократиялык түшүнүктөрүн калыптандыруу идеялары, ыкмалары жана аларга ылайыктуу мисалдар сунушталган.

В статье С.К.Рысбаева «Идеи формирования правовых-демократических понятий у детей через кыргызские народные сказки и изречения» предложены способы и идеи по формированию правовых-демократических понятий учащихся по образцам народных сказок, изречений и примеры соответствующие их возрасту.

The ways and ideas of forming lawful-democratic notions of students with the help of Folk Tales? Sayings and examples according to their age are suggested in the article.

«Formation Ideas of lawful-democratic notions of students through Kyrgyz Folk Tales and Sayings»

Кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгынын улуу чокусу болгон «Манас» эпосу баш болуп кенже эпостор жана лиро-эпикалык деп аталган поэмалар, элдик ырлар, жомоктор, накыл кептер бүтүндөй элибиздин жоокерчилик замандагы башынан өткөргөн не бир татаал да, не бир жемиштүү да күрөш жолун, тарыхын, басып өткөн белестерин көркөм чагылдырып турат. Мындай чыгармаларыбызда элибиздин күрөштөрү эле чагылдырылып турат деп жыйынтык чыгаруубуз жетишсиз болмок. Окумуштуу-философ Р.Ачылова өзүнүн «Манас» эпосундагы демократия» деген макаласында элибиздин турмушунда демократия бүгүн эле пайда боло калбагандыгын улуу эпостогу далилдүү мисалдар менен далилдеп ой жүгүрткөн эле. Андагы элдин баары Манастын айкөлдүгүнүн өзү анын түркүн элдерге демократиялуу мамиле жасаганы, кырк уруудан кырк жигит курап, алардын өкүлчүлүгү

аркылуу кырк уруу элдин маселесин чечкени ж.б. тууралуу проблемалуу ой жүгүртүүлөрүн ортого салат.

Ал эми, элдик дастан «Кедейканда» эл менен бийликтин, бийлик менен диндин ортосундагы мамиле, элибиздин өткөн турмушундагы мамлекеттик бийлик, андагы демократиялык жана авторитардык мамилелер туурасындагы эмпирикалык ойлор чагылдырылган. А кечээки эле тарыхый адам Ак Мөөр туурасындагы элдик дастанда болсо, кыргыз турмушундагы авторитардык бийликтин өкүм сүрүп турганы, карапайым калк менен бийликтин ортосундагы мамилелер полемикалуу баяндалат.

Демек, ушундан улам, элдик чыгармаларда эл менен бийликтин ортосундагы мамилелер үч түрдүү мүнөзгө бөлүнөт жана ага ылайык элдик чыгармаларды үч топко бөлсөк болчудай:

1-топ же 1-түргө эл турмушунда демократиялык бийлик өкүм сүрүп турган мүнөздө чагылдырылган элдик чыгармалар;

2-топ же 2-түргө: демократиялык жана авторитардык бийликтин мүнөздөрүнүн бирден-бир белгилеринин бар экенин, эки бийликтин белгилеринин кыргыз коомунда, адамдардын мүнөздөрүндө олук-солку болуп турганын чагылдырган чыгармалар;

3-топко же 3-түргө: авторитардык бийликтин мүнөздүү белгилери күчтүү элдик чыгармалар.

Мындай маанайда анализдеп келип, элдик жомокторубуздун өзөгүндө да дал ушул сыяктуу идеялар бар экендигине ынандык.

1-топтогу жомокторго көбүнесе сыйкырдуу жөө жомоктор жана бир катар турмуштук жөө жомоктор кирерин байкадык. Аларга, турмуштук жөө жомоктордон: «Зар менен Мээр», «Хан менен Тилемчи», «Акылдуу кыз», «Акылман сынчы», «Акылман вазир», «Ата сөзү», «Эки бир тууган», «Атанын керээзи»,

«Алтын балык», «өнөрлүү бала» ж.б. жомоктордо акылман Хан, карапайым тилемчи, дыйкан, кедейдин жалгыз кызы, жөнөкөй акылман адам, жетим бала, кемпирдин өнөрлүү жалгыз баласы ж.б. жөнүндө айтылат, аларды «кемсин», «жетимсин», «кедей-жардысын», «жалгызсын» дебей, бир тууган адамча мамиле жасап, карапайым адам менен өзү сүйлөшүп, жардам берип, ал тургай, акылына карап, элдин келечегин ойлогон теңдигине карап, айрымдарына өзүнүн хандыгын берген учурлар көп учурайт. Бул жомоктордун бир катары башталгыч мектептин «Кыргыз тили», «Адабий окуу» китептерине киргизилгенин эске алалы.

Мисалы, «Зар менен Мээр» деген жомокто падышанын кызы жетим бала Зарды «жетимсин» деп кемсинтпей жакшы көрүп турмушка чыгууну ойлосо, «Хан менен тилемчи» жомогунда хан эки вазири менен баратып куудай сакал карыя тилемчиге кезигип, аны аяп, аны менен вазирлеринин көзүнчө табышмактатып сүйлөшүп, ал табышмак суроо-жооптору үчүн эссиз вазирлерден «акмакка арзан болбо» деп, көп байлык алууга үйрөтүп, жардам берет. Ал эми «Акылдуу кыз» аттуу жомокто элдик демократиялык идеянын туу чокусундай улуу идеянын айтылышы күмөн туудурбайт. Алсак, анда Сарыбай деген Хан кырк жыл эл башы болуп, эми өлөрүндө: «Көрөр күнүмдү көрдүм, ичер суумду ичтим, менден аласаңар болсо айткыла, көзүмдүн түрүүсүндө берип кутулайын. Көзүм өткөн соң, баарың чогулуп, ичиңерден бирөөнү хан шайлап алгыла» – деп кайрылат элине. Бул – бир. Экинчиден, Сарыбай хан өлгөн соң, эли анын Ак шумкарын учуруп, «Ак шумкар кимдин төбөсүнө барып консо, ошол падыша болсун» – деп чечишет эл. Ак шумкар айланып учуп бир карапайым койчунун башына барып конот. Элдин пикири орундалып, карапайым койчу хан болот, элди адилет бийлейт, үчүнчүдөн, ошол хан эл ичинен эстүү кыз издеп аялдыкка алууну көздөп, кыздарды сыноого салып, табышмак катат. Анда да далай байдын сулуу кыздарынын ичинен, «талаада тезек терип отурган чор таман кедейдин чолок этек кызы» табышмактын баарын жандырып, хандын акылман жары болот.

Жогоруда кеп кылган «Алтын балык» жомогунда таптакыр башка ой айтылат. Анда Ысмайыл менен Ысырайыл деген балдар бир шаарга келсе кандын ордосу тополоңго түшүп жаткан болот. Сурап, тоо койнунда бир ажыдаар жашаарын, ага көп жылдардан бери бул эл жыл сайын бир кой, бир кыз салык төлөп келерин, эми ошол салык төлөө милдеттеринин кезеги ханга туш келгенин, хан эл менен катар эле, жалгыз кызын ажыдаарга бергени жатканын, ошол себептен хандын ордосуна тополоң түшүп жатканын билишет. Анан да, эки жигит «хан бир калкты бир соруп коюучу ажыдаарга аргасыз өз кызын берүүгө даяр экенин угушат. Ошондо Ысмайыл менен Ысырайыл элдин мындай оор кайгысын билишип, кабарчыны ханга

жиберип, ошол «хандын кызынын ордуна ажыдаарга өзүлөрү барарын» айтышат. А хан болсо, «эгерде колдоруна келип, ошол ажыдарды өлтүрүшсө, кимсине да болсо кызын берерин» – билдирет.

Мындай эпизоддордон эл менен бийликтин, калк менен хандын ажырагыс бир тагдырын, каардуу күч, азап-тозок болобу, бактылуу турмуш болобу, бирге экендигин билдирген элдик идеалды туюп-билебиз.

2-топко кирген жомоктор аз. «Отунчу падыша» жомогунда хан жөнөкөй отунчу менен жакшы мамиледе болуп, бирок анын бир касиети бар экенин билген соң, жаман ойго азгырылып, анын касиеттүү сыйкырына көз артышы, акыры, нээти бузулган вазири менен хан бири мышыкка, экинчиси чычканга айланышы мисал боло алат.

Ал эми, 3-топко төмөндөгү: «Акылдуу чал», «Акылдуу дыйкан», «Эки бир тууган», «Кан менен вазир», «Жээренче чечен менен Акыл Карачач» сыңдуу бир канча жомокторду кошууга болот.

«Жээренче чечен менен Акылкарачач» жомогунда каардуу, өзүн-өзү билген, залым Жаныбек хан Жээренченин келини Акыл Карачачка көзү түшүп, анын үй-бүлөсүн бузуп аялдыкка алууга кылган айла-амалдары, акыры Жээренченин чет жерге айдальшы, Жаныбектин залымдигине чыдабаган эл көтөрүлүп, аны тактан жыгышы, акылман чечен акыры азаттыкка чыгышы баян этилет. Мындагы үч маселе: эркин сөз жана бийлик, акылмандык жана бийлик, сулуулук жана бийлик маселеси алдыга чыгат. Акырында, акылмандык, сулуулук жана эркин сөз каардуу бийликти жеңип чыгат. Бул проблема бүгүн да бизге жат эмес экендигин «Адабий окуу» сабагында окуучуларга түшүндүрүү артыкбаш эмес.

Дагы бир айта кетүүчү маселе: Ч.Айтматовдун сөзү менен айтсак, «элдик баатыр да элдин эрки менен эсептешкен. Эгерде элдин баатыры журттун айтканына көнбөй адилетсиз чабуулга аттанса, анда эл өзүнүн сүйүктүү каарманын да аяган эмес». Эл үчүн күрөшкөн уулдар ар дайым эл ичинде жүргөнүн, ар ким эл үчүн күрөшүп, элге жеңиш алып бере ала тургандыгын эл өзү түшүнүп, баланы ошого тарбияланууга багыт берген. Ар бир балабы, кыз болобу – элдин тагдыры үчүн жоопкерчилик сезим-туюмдар моюнда жүрөрүн эске албай койбойт. Демек, мындай – эл үчүн моралдык жоопкерчиликте болууга үндөө толук эле реалдуу талап, керектөө болуп каларын эл өзүнүн мына ушундай элдик каармандары тарабынан түзгөн нравалык идеалдар аркылуу ишке ашырган.

Булар ар бир инсандан граждандык-атуулдук аң-сезимин, демократиялык сезим-туюмдарын калыптандырууга кызмат кылып келгенин байкоо кыйын эмес. Анткени, жогоруда талдап өткөндөй, элди эзген хан дагы, бечаранын күнүн көргөн дыйкан дагы кээде айрым элдик баатырлар үчүн бирдей эле кабыл алынат да, баарын сырткы кара күчтөрдөн сактап

калат. Жогоруда, кээде Хандын өзү да эл менен бирге болуп, азап-тозокту көрүп, сыйкырдуу жеңилбес деген күчтүн ээси кырк кулач ажыдаарга салык катары өзүнүн жалгыз кызын бере турган кырдаал болорун айтып өтүк. Мындай учурда хан өзүнүн хандыгына салып, бийлигин пайдаланып, сыртта кала албаган. Ал гана эмес, хандын кызы жөнөкөй бир таз баланы же жетимди сүйүп калат. Акыры мына ошол тазга же жетимге хан өз бийлигин, байлыгын берген эпизоддор эң эле көп.

Мунун баары – элдин кыялынын, фантазиясынын, демократиялык, граждандык аң-сезиминин күчтүүлүгүн жана ага карата урпактарды тарбиялоонун зарылдыгын туура түшүнгөн педагогикалык акылмандыгын билгизет.

Чындыгында, кыргыздарда да, башка чыгыш элдери сыяктуу эле өзүнүн элдик укуктук мыйзамдары болгон. Алар мыйзамдык актылар сыяктуу кагаз бетине жазылбаган болсо да, элдик салт-санааларга, үрп-адаттарга чөгөрүлүп, негизинен, адеп-ахлактуулуктун, ыймандуулуктун негизинде ишке ашырылып келген, т.а. мыйзамдын милдетин элдик каада-салттар, үрп-адаттар аткарып келген¹. Аларды элибиз эне сүтү менен кошо сиңирип, жүрөгүнө түйүп, күнүмкү жүрүм-турумда кыйшаюусуз сактап, кармаган. Соттун өкүмүнөн коркпой, өз ыктыяры менен адамгерчиликтин, ыймандуулуктун, намыс-абийирдин, адилеттүүлүктүн, адалдыктын, калыстыктын эч ким бузууга акысы жок талаптары деген түшүнүктөргө ар бир кыргыз уул-кызы баш ийген.

Ыймандуулук, адамгерчилик, абийир-намыс, каада-салт, адеп-ахлак, үрп-адаттарга ар бир карапайым адам да, анын баласы да, кызы да, хандар да, байлар да баш ийген, болуш-манаптардын бийлиги алардан төмөн турган.

Бул айтылган сөздөрдү элдик жомокторубуз эң сонун ырастай турат. Элдик жомокторубузда, жогоруда айтылгандай, калк бийлеген хандар дагы карапайым адамдар менен бир катар эл башына түшкөн кырсык болобу, ушундай кыйын учурларда көпчүлүк менен бирге болуп, алар көтөргөн азап-тозокторду бирге тартып, бирге кубанып, эл менен бийликтин биримдигин дайыма сактап келген. Андай шартта падыша элге буйрук берүүчү эмес, элге кызмат кылуучу, элдин коргоочусу болот. «Эл бийлик үчүн эмес, бийлик эл үчүн» формуласы элдин көңүлүндө жашап, «адилеттүү хан эл үчүн» деген элдик идеал өкүм сүргөн.

Мына ушундай элдик-турмуштук фактылардан улам, кыргыздарда демократия эң адилеттүү, эң бийик, «адамчыл», адилеттүү элдик болгон. Бул элдик саба – бүгүнкү күндө да, сөзсүз, көңүлгө алынышы зарыл.

Демек, демократия бүгүнкү күндө бизге жаңылык эмес. Ал биздин элдин менталитетинде, эзелтен канында бар түшүнүк. Ага элибиздин тарыхый

тажрыйбасы, кулк-мүнөзү, рухий байлыктары, т.а. фольклору, уламыштары күбө.

Мындай демократиялык идеяларга канык болгон накыл кептерибиз да көп. Алалы, теңсиздик заманды, бийликтин зордугун чагылдырып, аны сынга алган: «Азуулууга бар заман, бечарага зар заман», «Айласы кеткен ары карап ыйлайт, бери карап күлөт», «Бай караган марыбайт, жалчы жүргөн жарыбайт», «Баш алмак бар, тил кесмек жок», «Бөрк ал десе, баш алат», «Бөрк алмак бар, баш алмак жок» деген сыяктуу накыл кептер карапайым элдин кан-жанынан чыккан сөздөр. Хандын акыйкаттуулугун, жетекчинин акылмандыгын чагылдырган, андан элдин бакты-таалайын алдын ала «көргөн» эл тилегин билдирген макал-лакаптар да арбын. Мисалы, «Акылдуудан башчың болсо, адашпайсың», «Ач бийден, ток ит жакшы», «Башчы болуу оңой, баштап кетүү кыйын», «Жакшы уул элине баш болот», ж.б.

Демократиянын принциптеринин эң негизгилери болуп – көптүн пикирин угуу жана атуулдардын тең укуктуулугу, теңдиги болот эмеспи. Мындай идеялар да накыл кептерде чагылдырылбай койгон эмес. Мисалы: «Байлыкты – эмгектен, теңдикти – күрөштөн изде», «Бешиктеги баланын бек болорун ким билет», «Баш болу – оңой, баштап кетүү – кыйын», «Эңкейгенге эңкейгин, башың жерге тийгенче, какайганга какайгын, төбөн көккө жеткенче», ж.б.

Бул накыл кептерде көрүнүп тургандай, жалпыга тең, пейили кең адамдын элдик образы, турмушка салкын кандуу карап, эртеңкиге ток пейил болуп, менде эле эмес, жалпыбызда болсун, жарты сындырым нан болсо да бөлүп жейли, жалпыбызда болсо, анын ичинде менде да болор, теңирим жалпыбызды унутпаса, мени да унутпас, жалпыны кемитпесе, мени да кемитпес деген ток пейил, «дасторкон жайыл» болгон элибиздин менталитети, кең пейил кыргыз мүнөзү, жакшы нээт, пейилде, жылуу алака- мамиледе болуп, сыйлашкан менен сыйлаш, теңсинбегенге өзүнө жараша мамиле кыл, жалпыбыз теңир алдында теңбиз, жакшы менен таттуулашып жакшы жүр – деген астейдил адамдык сапат чагылдырылган.

Ошондой эле, элдик накыл кептерде бала укугу – баланын культу, аял менен эркектин статусу так айтылат. Бүгүнкү күндө бул проблемалар өкмөттүк деңгээлге чейин сөз болуп, өкмөттүк эмес жана эл аралык уюмдардын жардамы менен атайын каржылар бөлүнүп, окуу жайларда, ишканаларда концептуалдуу программалар жазылып, мамлекеттик эмес уюмдар аркылуу атайын иш-чаралар жүргүзүлүүдө. Аларда бүгүнкү күнгө чейин биздин элибизде «бала укуктары» жана «аял теңдиги» деген маселелер «тебеленип, тепселип», ырааттуу чечилбегени, унутта калтырылганы бала укугу менен элибиздин «эсептешпегени» туурасында сөз болууда.

Жогорудагы элдик демократиялык принциптер тарбия концепциясынын жоболору менен да эң сонун

дал келет. Атап айтканда, «Концепциянын граждандуулук сезимге тарбиялоо» деп аталган бөлүмүндө тарбиянын бул түрүнө калыптандырууда: адамдын укугу менен милдетинин биримдиги, бардык элдерге, алардын суверендүүлүгүнө, улутуна, этномаданий кызыкчылыгына, этникалык тобуна карабай бирдей мамиле жасоо... сыяктуу принциптүү багыттарды бекем кармоо да өтө маанилүү.

Булардан улам, мындай идеялар бизге чет элден «экспорттолу» келип, кыргыз турмушун «ондоого» аракеттенип, башка элдин элдик салттарынын негизинде кыргыз элинин менталитетине таасир этүү зарылдыгы бардай туюлат. Эч качан андай эмес, биринчиден, элибиз эч качан үйдө бала укугун тепсеп, аны кор тутуп, басмырлап, аялды күң кылып басмырлап, оор абалда кармап келген эмес. Тескерисинче, бала менен энени (аялды) элдин, үй-бүлөнүн уюткусу, баарынын башаты катары урматтап мамиле жасаганы элдик накыл кептерибизде таасын айтылат.

Адегенде эле айталы, «бала – падыша» деп, баланы «үйдүн культу» катары баалаган, үйдө баланын укугу падышанын укугу менен теңдештирилген. «Бешиктеги баланын бек болорун ким билет, карындагы баланын кан болорун ким билет» деп, балтыр бешик баладан бардык жакшылыкты үмүттөнүп, тилек кылып, үйдүн, элдин келечеги баланын колунда экенин түшүнгөн. Ошол үчүн да, «Бала боор эт менен тең», «Балалуу үй базар, баласыз үй мазар», «Болор бала бешигинде булкунат, болор кулун желесинде жулкунат», «Ата-энеге баланын алалыгы жок», «Эркеткенди бала көтөрөт», «Аталуу уул – кожолуу кул» деген накыл кептерде баланын ата-эне алдында жана үй-бүлөдөгү укуктук негиздери түптөлгөн.

Өзгөчө, акыркы эки макалда ата менен энеге баланын өйдө-ылдыйлыгы, бир үйдө канча бала болсо да, кем-кемени жок бирдей укукта, теңдикте экендиги, эркелеп чоңоюуга, бакубат балалыгын өткөрүүгө укугу бирдейлиги жана аталуу уул таянар аскасы бийик, ишенери-таянары бар экендиги, ата-эне болсо аларды бактылуу кылып чоңойтууга, алардын келечеги үчүн ата-эненин милдеттүүлүгү, үй-бүлөдөгү бардык жакшы нерсе алар үчүн экендиги жана бардык жакшы үмүттөр алардын келечеги үчүн арналары ж.б. сыпатталат.

Ушул сыяктуу макал-лакаптардын жана элдик жомоктордун негизинде жүргүзүлгөн эне тили сабактарындагы аңгемелешүүлөр, диспуттар балдарга жеке эле укуктары менен эмес, милдеттерин да түшүнүүгө жол ачат. Мисалы, алар төмөндөгү: «Ата – балага сынчы», «Адепсиз бала таманга жабышкан чыла», «Жаман уул атасы өлгөндө көбөт», «Ойноок бала от басат», «Ата-энени сыйласаң, өз балаңдан сый көрөсүң», «Күйүмдүү бала сүйкүмдүү» деген макалдарда баланын да үйдөгү, ата-эне алдындагы милдети чоң экендиги, баланын жүргөн-турганы ата-эне тарабынан тескелип турары, адепсиз бала үйгө көп

жагымсыз түйшүк алып келери, жаман уул атанын көзү өткөндө эсирип, «ай дээр ажосу жок» эркин жүрүп, айтканды укпай көчөгө көп басып бир ирет бир балзэге кабылары эскертелип, баланы ата-эне башынан тарбияга чакыруусу эп экендиги, ал «Уугум, сага айтам, уулум, сен ук» – деп, сылап-сыйпап эскертелип айтылары, «Ата-энем бар болсун, оозумурду жок болсун» дебей, аларды ар дайым урматтап-сыйлап, «жылуу чай берип», жеңилин жерден алып, оорун колдон алып ардактап күтүүгө баланын милдеттүү экендиги баса айтылат.

Ушул багыттарда кыргыз тили, адабий окуу сабактарында 3–4 класстын окуучулары менен мындай темаларда аңгемелешүүлөрдү, диспуттарды уюштуруп, чакан дилбаяндарды жаздырдык. Мисалы, аңгемелешүүлөрдүн темалары булар болду:

1) Баланын үй-бүлөдөгү орду элдик макалдарда кандай айтылат экен? Аларды силер кандай түшүнөсүңөр?

2) Балдарына карата ата-эненин, үмүт-тилектери кандай экен? Балдар ага карата кандай өсүп-жетилүүсү зарыл деп ойлойсуңар?

3) Балдардын ата-эне, үй-бүлө, эл-журт алдында милдети кандай деп ойлойсуңар?

4) Балдардын кандай жакшы жана жаман сапаттары, жүрүм-турумдары бар? Алардын ата-эне, үй-бүлө, эл-журт алдында кандай пайдасы жана зыяны бар экендигин өз пикириңердин негизинде түшүндүргүлө.

5) Ушуларга ылайык жомокторду, макал-лакаптарды билесиңерби?

Ушул жерден эскерте кетүүчү нерсе – жогорудагы сыноолордон кийин, мектепте эне тили сабагындагы тарбиялык сабактарда балдардын демократиялык, укуктук, моралдык түшүнүктөрүн өстүрүүдө, баарыдан мурда республикабыздын жана «өзүбүз жашаган шаардын, райондун, айылдын турмушуна ылайыктуу укук жана мораль маселесин кеңири чагылдыруу зарыл» экендигине ишендик.

Мындай учурда тарбиянын бул түрү – анын жөн гана укуктук негиздерин билдирүү менен эле чектелбейт, баланын коомдук милдеттүүлүк маселелерин да кошо камтыйт. Мындай тарбиянын максаты – баланы коомдун активдүү мүчөсү болууга мектеп босогосунан тарта даярдоо болмокчу. А «Баланы коомго даярдоо – демократияга даярдоо болуп саналат, ал үчүн мектептин өзү демократиялуу болуусу керек». Ошону менен бирге, балага демократиялык тарбиятаалим берер мугалимдери бар мектептин өзү да демократиялуу мектеп болууга багыт алгандыгы деп айткыбыз келет.

Жогорудагыларды жыйынтыктап, мектепте балдарды демократиялуулукка, толерантуулукка тарбиялоо – айрыкча, эне тилинен тарбиялык сабактардын негизги функцияларынын бири экендигин айткыбыз келет.

Адабияттар:

1. Сарыгулов Д, «Демократия жана парламент» // «Кут билим», № 7, 21.02.2002.
2. Мында да аталган «Гарбия концепциясы» тууралуу сөз болуп жатат.
3. Иптаров С., // журналда: «Русский язык и литература в школах Кыргызстана», – Б.1995, № 4
4. Алтаев М., «Совет мамлекетинин жана укугунун негиздери курсун окутуу», – Ф., «Мектеп», 1987, 14-б.
5. Никандров Н.Д., «Ценность – как основа воспитания», – М., «Советская педагогика», № 9, 1990, 45-б.